

ceux de Joseph Conrad, Fernando Pessoa, Elias Canetti, Paul Celan, Samuel Beckett, Galsan Tschinag, Giwi Margwilaschwili, etc.

Dans le chapitre 6 (p. 236-245), il recoupe cette double catégorisation en s'attardant sur l'exemple de Jorge Semprún pour expliquer le parcours qui mène au choix d'une langue. Le chapitre 7 « Einige Schlussfolgerungen » [Quelques conclusions] clôture cet ouvrage, complété par une vaste bibliographie et un index des noms propres.

Ce livre est, à maints égards, digne d'attention : d'abord, à cause de l'argumentation générale incluant l'aspect factuel extrêmement riche, et l'association systématique des décisions individuelles des écrivains en faveur d'une langue, avec le cadre social au sein duquel les choix des langues sont opérés ; mais plus encore à cause de la sensibilité de l'auteur pour les asymétries sociales, la problématique des cultures minoritaires et les rapports de force dans la société. Georg Kremnitz analyse de façon extrêmement nuancée les nombreuses tensions individuelles auxquelles sont soumises les écrivains : le choix du médium grâce auquel ils vont formuler leurs pensées, le lien qui s'établit entre le choix de la langue et le message véhiculé, le contexte historique dans lequel ils apprennent une autre langue et l'utilisent pour écrire, sans perdre de vue la réflexion théorique sur les rapports de communication dans les sociétés. Par ailleurs, cet ouvrage nous offre un très agréable moment de lecture.

Pour conclure, j'aimerais retourner au tout début de l'ouvrage: Georg Kremnitz dédie cette deuxième édition à la mémoire de l'intellectuel catalan Francesc Vallverdú (1935-2014) auquel il rend hommage, ce dernier ayant été le pionnier de la recherche sur le plurilinguisme littéraire.

Jürgen ERFURT
Institut für Romanische Sprachen und Literaturen

LLANAS, Manuel (ed.) (2013): *Gaziel i Josep M. Cruzet (i l'Editorial Selecta). Correspondència (1951-1964)*. Edició, pròleg i notes de Manuel Llanas. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 453 p.

La publicació de l'epistolari entre Gaziel i Josep M. Cruzet constitueix una contribució de primer ordre al coneixement de tots dos corresponents. Després dels textos d'homenatge que li van dedicar els seus amics poc després del seu suïcidi (1962), el gran document sobre Josep M. Cruzet es va fer conèixer l'any 2003, quan Maria Josepa Gallofré Virgili va publicar-ne l'epistolari amb Pla. El segon gran document per conèixer la personalitat de Cruzet el constitueix l'epistolari amb Gaziel publicat ara per Manuel Llanas. Són dos epistolaris en gran mesura complementaris: Pla i Gaziel eren els dos autors vius més venuts per la Selecta, eren amics entre ells i a l'epistolari de Cruzet amb Gaziel el nom de Josep Pla és, de lluny, el més citat pels dos corresponents. Pel que fa a Gaziel, la seva recuperació aquests últims deu anys (se n'han publicat obres inèdites i s'han reimprès moltes de les conegudes, se n'han fet estudis, se'l cita amb profusió a les xarxes socials i a la premsa...) es veu ara reforçada amb la publicació d'aquest epistolari a cura del professor Manuel Llanas, estudis de Gaziel (hi va dedicar la tesi doctoral) quan molt pocs parlaven de l'il·lustre escriptor.

L'epistolari publicat per Llanas aplega 318 documents epistolars encreuats, en els anys que van de 1951 a 1964, entre Gaziel i Cruzet i l'equip de l'Editorial Selecta, com s'apunta amb precisió en el títol de l'obra. El gruix de cartes és de Gaziel o de Cruzet. L'epistolari amb les persones de l'equip de la Selecta o de l'Editorial Aedos (també sota la direcció de Cruzet) és inferior no solament en nombre de cartes sinó també en interès, perquè acostumen a limitar-se a aspectes pràctics relacionats amb l'edició dels llibres de Gaziel, la liquidació dels drets d'autor, etc. Llegides, però, tal com les presenta l'edició, és a dir, intercalades segons la cronologia amb les creuades amb Cruzet, permeten obtenir una panoràmica perfectament ordenada i completa de les relacions de Gaziel amb els seus editors.

Com apunta Llanas encertadament en el pròleg, a través de les cartes descobrim un Gaziel amb «uns accentuats escrúpols perfeccionistes» que «segueix fil per randa totes les fases de producció dels

seus llibres». A l'inici de l'epistolari, i fins a la seva jubilació, Gaziel és també editor (gerent de l'editorial Plus Ultra, amb seu a Madrid), de manera que parla el mateix llenguatge que el seu corresponal. Això li dona avantatge a l'hora de negociar els contractes d'edició i l'autoritza a emetre el seu parer a l'hora de fixar la data de publicació dels llibres, d'emprendre'n la promoció, de gestionar les reimpressions, etc. No sempre els dos interlocutors estan d'acord, i Gaziel més d'un cop es desespera davant els indicis de poca professionalitat de l'equip administratiu de Selecta.

A les qüestions pràctiques relacionades amb l'edició dels seus llibres, entre les quals ocupen un lloc destacadíssim les que tenen a veure amb la censura, s'hi afegeixen també comentaris sobre qüestions culturals i polítiques, així com opinions sobre personalitats coetànies. D'aquesta manera, podem saber quina opinió mereixen a Gaziel personalitats com Josep Pla, Joan B. Cendrós, Joan Fuster, Josep Maria de Sagarra, Josep Pijoan, Miquel Dolç, Enric Jardí, Albert Manent, Jordi Rubió i Balaguer... A propòsit d'aquest últim, moltes cartes fan referència a la tasca de jurat al primer Premi Sant Jordi l'any 1960, jurat presidit per Rubió i format per Pla i Gaziel, entre altres. A l'epistolari no apareix en cap moment el nom de Mercè Rodoreda, encara que es tracta del premi que li fou escandalosament negat a *La plaça del Diamant* en favor de la novel·la del desconegut (aleshores i ara) Enric Massó, de qui Gaziel acaba dient a Cruzet que és «un perfecte primari», mentre que aquest li respon que serà «l'home d'una sola obra». Si es llegeix l'epistolari entre un altre gran editor amb una altra gran escriptora (Sales i Rodoreda), podem constatar que l'editor de Club Editor era encara molt més càustic en el seu judici...

Pel que fa a Cruzet, l'epistolari permet descobrir un home d'una gran dignitat ètica (Llanas parla d'«una honestedat de pedra picada en les relacions amb Gaziel») i professional: contesta amb puntualitat totes les cartes del seu corresponal sense deixar mai cap idea per contestar, sap teixir hàbils estratègies per influir en la censura, dedica molts esforços per aconseguir l'atenció de la crítica als llibres que publica... L'epistolari permet entreveure, però —ja ho hem esmentat—, un cert desordre en l'organització interna de la Selecta: cartes i paquets que no són lliurats a Correus amb la puntualitat deguda, reedicions que s'endarrereixen... És particularment indicativa una carta de Josep Miracle —aleshores un jove col·laborador de Cruzet— adreçada a Gaziel, en què es permet criticar el desordre de la casa on treballa, carta que mereix una irada resposta de Gaziel, que en dona compte també a Cruzet (el qual opta per disculpar com pot el seu col·laborador).

L'edició de Llanas és modèlica per tal com ha hagut de recuperar l'epistolari entre els papers de Gaziel i els de Cruzet (aquests últims, custodiats amb la màxima cura pel seu nebot Sebastià Borràs fins que han passat a la Biblioteca de Catalunya) i transcriure'l, ortografiar-lo, anotar-lo i prologar-lo. Tot, executat amb el màxim rigor i encert. Quan els corresponals s'envien cartes adreçades a altres corresponals (o rebudes per aquests), o documents de treball (l·listes d'errades d'un llibre, per exemple), o contractes d'edició, a les notes de Llanas aquests documents, si s'han conservat, apareixen degudament transcrits. Potser el lector hauria agraït una anotació una mica més generosa a l'hora d'informar de fets esmentats a les cartes de forma crítica. Un exemple són les citades al·lusions a la tasca de jurat de Gaziel al primer Premi Sant Jordi, que generen un agre enfrontament amb Jordi Rubió. Amb les cartes i documents que apareixen a l'edició no acabem d'entendre del tot quin era el motiu exacte de la discussió, i hauria estat bé que l'anotació ho hagués aclarit. En la mateixa línia, potser hauria convingut explicar a les notes el final d'alguns episodis que tenen força protagonisme a l'epistolari però que es resolen fora dels seus límits temporals. Per exemple, la qüestió de l'homenot que Pla dedica a Godó a partir d'unes notes facilitades per Gaziel. Llanas, en aquest punt, cita un treball monogràfic propi sobre la qüestió publicat a *Llengua & Literatura* (núm. 6, 1994-1995, p. 387-398), però potser no hauria estat sobrer resumir-ne els resultats a la nota en què en parla, de manera que el lector del llibre no hauria de recórrer a altres textos per saber el final de l'episodi.

Són aquests, en qualsevol cas, suggeriments minúsculs i en matèria totalment opinable. L'edició, hi insisteixo, és modèlica, i cal lamentar que no hagi tingut una recepció proporcionada a la seva qualitat i interès.

Ignasi MORETA
Universitat Pompeu Fabra